

ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО НАПН УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 2

Заснований у 2017 році

Київ – 2018

**V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical
Library of Ukraine NAPS of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy**

***RESEARCH AND EDUCATIONAL
STUDIES***

SCIENTIFIC JOURNAL

Issue 2

Founded in 2017

Kyiv – 2018

Засновники:
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Науково-педагогічні студії : науковий журнал / гол. ред.: Л. Д. Березівська, І. М. Шоробура.
– Київ, 2018. – Вип. 2. – 159 с.

Науковий журнал «Науково-педагогічні студії» містить статті з питань історії освіти та педагогіки, науково-інформаційного забезпечення освітянської сфери, бібліотекознавства, книгознавства тощо.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головні редактори: *Березівська Л. Д., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, заслужений діяч науки і техніки України, м. Київ, Україна; Шоробура І. М., доктор педагогічних наук, професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, заслужений діяч науки і техніки України, м. Хмельницький, Україна.*

Заступники головних редакторів: *Галус О. М., доктор педагогічних наук, професор, проректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна, Кравченко С. М., кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Велскоп Войцех	<i>доктор соціологічних наук, проректор з організації навчання та якості освіти Вищої школи бізнесу і наук про здоров'я в Лодзі, м. Лодзь, Республіка Польща;</i>
Воскобойнікова-Гузєва О. В.	<i>доктор наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна;</i>
Добко Т. В.	<i>доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, завідувач відділу науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна;</i>
Зданевич Л. В.	<i>доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;</i>
Коляда Н. М.	<i>доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна;</i>
Лобода С. М.	<i>доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій Інституту комп'ютерних інформаційних технологій Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна;</i>
Пехота О. М.	<i>доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;</i>
Поліщук О. С.	<i>доктор філософських наук, доцент, декан факультету мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;</i>
Романишина Л. М.	<i>доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;</i>
Руснак І. С.	<i>доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;</i>
Сухомлинська О. В.	<i>доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна;</i>

- Ящук І. П.** доктор педагогічних наук, професор, декан початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;
- Вучина Зорич** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки філософського факультету у м. Нікшич університету Черногорії, м. Подгориця, Черногорія.
- Кришук Б. С.** кандидат педагогічних наук, доцент, начальник наукового відділу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, (відповідальний секретар) м. Хмельницький, Україна;
- Лапасенко С. В.** кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (відповідальний секретар), м. Київ, Україна;
- Селецький А. В.** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна;
- Симоненко Т. В.** кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник відділу бібліометрії та наукометрії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна;
- Страйгородська Л. І.** кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського м. Київ, Україна;
- Тарнавська С. В.** кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна;
- Вараксіна Н. В.** завідувач відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (технічний редактор), м. Київ, Україна;
- Самчук Л. І.** завідувач відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (бібліографічний редактор), м. Київ, Україна;
- Редько-Шпак Л. В.** провідний редактор відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (літературний редактор), м. Київ, Україна;

Науково-педагогічні студії: науковий журнал / гол. ред.: Л. Д. Березівська, І. М. Шоробура. – Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, 2018. – Вип. 2. – 159 с.

За достовірність фактів, назв, дат, посилань на літературні джерела тощо відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України
(протокол № 11 від 29 листопада 2018 року)*

© Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, 2018

© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2018

ЗМІСТ

Зміст	7
ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ	
ZHIZHKO E. A., MURILLO GALLEGOS V. C. Education of the least protected strata of society in New Spain: the main features	8
ЗАЙЧЕНКО І. В. Віктор Миколайович Костарчук (1918–2001) (до 100-річчя від дня народження).....	14
ДЕМИДА С. Ф. Джерельна база дослідження життя й творчої спадщини М. М. Ланге (1858–1921) – сегмент електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.....	25
КУЗЬМЕНКО Г. В., МАТВІЙЧУК О. Є. Літературна творчість Бориса Грінченка у пензлі відомих художників.....	35
МАКСИМЕНКО Н. Б. Формування соціокультурної компетентності молодших школярів на уроках української мови.....	54
НІКОЛАЄНКО Я. М. Становлення й розвиток Центральної освітянської бібліотеки в структурі Міністерства освіти УРСР (1922–1999).....	60
САЛИГА Н. М. Іван Франко – знавець дитячої душі.....	66
НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ	
BEREZIVSKA L. D., SUKHOMLYNSKA O. V., KRAVCHENKO S. M., LOBANOVSKA I. G., KHEMCHIAN I. I. Providing library and information support for education	71
ВАРАКСІНА Н. В. Огляд деяких мережевих сервісів компанії Google.....	74
ГЛАЗУНОВА С. М. Досвід роботи Лондонської бібліотеки: виклики сучасності та стратегія розвитку.....	85
ГОРАК В. В. Міжнародні системи ідентифікації вчених як показник іміджу науковця	93
ГРУДІНІНА Н. Д. Бібліографічна база даних як джерело наукометричних досліджень.....	99
СИМОНЕНКО Т. В. Бібліометричний моніторинг педагогічної науки України	107
БІБЛІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА	
БОНДАРЧУК О. Б. Галузеві періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського як джерело сучасних історіографічних досліджень	113
КОВАЛЕНКО С. Д. Науково-бібліографічна діяльність Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України: здобутки та перспективи	119
ТАТАРЧУК Л. М. Діяльність Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України в напрямі створення галузевої сільськогосподарської бібліографії	127
РЕЦЕНЗІЇ. ІНФОРМАЦІЯ	
ВОСКОБОЙНІКОВА-ГУЗЄВА О. В. Рецензія на видання «Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження : біобібліографічний покажчик».....	135
БЕРЕЗІВСЬКА Л. Д. Рецензія на книгу «В. А. Вергунов. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН: історія та сучасність (до 100-річчя від дня створення). Київ, 2017».....	137
ТАРНАВСЬКА С. В. Ідеї Василя Сухомлинського в практиці сучасного дошкілля: про науково-практичний семінар, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, 30 березня 2018 р.	140
ЛАПАЄНКО С. В., ДЕРЕВ'ЯНКО Т. М. Вшанування пам'яті видатного українського педагога Василя Сухомлинського: до 100-річчя від дня народження	143
ТАРНАВСЬКА С. В. Трансформаційні процеси в освітньому просторі України (1991–2017): джерела та історіографія: про Всеукраїнський науково-практичний семінар, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені України ім. В. О. Сухомлинського, 16 травня 2018 р.	146
Тарнавська С. В. Наукова молодь України в умовах міжнародних інтеграційних процесів: про круглий стіл молодих вчених, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, 18 травня 2018 р.	149
БЕРЕЗІВСЬКА Л. Д., СТРАЙГОРОДСЬКА Л. І. Всеукраїнський день бібліотек – 2018: заходи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.....	152
Науково-практичні та соціокультурні заходи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2019 рік.....	155
Відомості про авторів	158

ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА У ПЕНЗЛІ ВІДОМИХ ХУДОЖНИКІВ

У статті досліджено життєвий та творчий шлях художників-ілюстраторів книжкових видань Бориса Грінченка. З'ясовано, що письменник, громадський діяч Борис Дмитрович Грінченко надавав великого значення ілюструванню книг та часописів для дітей.

Розкрито специфіку розробки книжкової ілюстрації, представлено коротенькі біографії відомих художників, які в різні роки ілюстрували твори Бориса Грінченка, уточнено назви проілюстрованих творів.

Ключові слова: твори Бориса Грінченка, ілюстрації, художники-ілюстратори.

Постановка проблеми. Повага й любов до книги, бажання виховувати своїх учнів на скарбах духовного багатства українського народу стали провідними рисами, що визначили життєвий і творчий шлях Бориса Грінченка. Педагог, письменник, громадський діяч Б. Грінченко, виявляючи рідкісну наполегливість, протягом усього свого життя наголошував на значущості «вкраїнської книжки» для національного самопізнання та загальнокультурного розвитку українського народу, прагнув до розвитку вітчизняного книговидання та періодики, багато сил віддав написанню української дитячої літератури.

Розглядаючи мистецтво книги як скарбницю мудрості, потужний засіб виховання й становлення особистості, найважливіше джерело просвіти та самоосвіти людини, Б. Грінченко наголошував, що книга має унікальні можливості у вирішенні завдань особистісного, громадянського й духовного становлення молоді, сприяє прищепленню інтересу й поваги до знань, оскільки читання «вкраїнських книжок» навчає людину думати і вчити рідну мову [1]. Саме тому, література для дітей становить вагомую частину творчого спадку Б. Грінченка. Неповторний та довірливий стиль спілкування з дитячою аудиторією в грінченківських оповіданнях набуває нової якості, сприяє нерозривному поєднанню морального, соціального і патріотичного аспектів виховання [8, С. 211-212]. Виокремлюючи власне місію дитячої літератури – впливати на душу дитини з метою її виховання й формування моральних якостей, Б. Грінченко дбав про бездоганний вигляд та гарне оформлення дитячих видань (праці «Популярні книжки», «Про видавання народних книжок», «На безпросветном пути: об украинской школе» тощо), наполягав на необхідності розвитку вітчизняного книговидання, багаторазово висловлював думки про те, яким саме повинен бути «журнал для дітей» [2].

Мета нашої статті – проаналізувати життєвий та творчий шлях художників-ілюстраторів книжкових видань Бориса Грінченка.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існує чимало теоретичних спроб дослідити певні аспекти діяльності Бориса Грінченка, зокрема: книговидавничої,

бібліографічної, етнографічної та просвітницько-педагогічної (М. Веркалець, Н. Зубкова, Н.Кобижча, Г. Кузьменко, М. Малиш, О.Матвійчук, Н. Родінова, Б. Пастух, А. Погрібний, К. Тимошенко та ін.), літературної та наукової спадщини (І. Брик, О. Вовк, М. Веркалець, І. Гайдаєнко, Л. Голомб, М. Гуменюк, С. Кіраль, Л. Козар, М. Кравченко, А. Мовчун, В. Новійчук, І. Пільчук, М. Плевако, А. Погрібний, В. Яременко та ін.) [4;5;8].

Специфіку організації цілісно й гармонійно створеного «книжкового ансамблю» розкрито у мистецтвознавчих публікаціях Ю. Белічка, А. В'юника, Ю. Герчука, О. Лагутенко, Б. Лобановського, В. Ляхова, В. Сидоренка, В. Фаворського, В. Чебикіна, А. Чегодаєва, А. Шпакова та інших.

Закономірності композиційної побудови графічних творів досліджували Л. Владич, Ю. Белічко, О. Голубєва, М. Куленко, А. Лобанов, В. Тесняк, Г. Токарева, М. Яремків та інші.

Питання, спрямовані на висвітлення ролі національної літератури в контексті сучасної книжкової ілюстрації, на прикладі творчості Б. Грінченка, висвітлено у публікаціях Т. Кормакової і Є. Медведської [3].

У працях Б. Ананьєва, Л. Веккера, А. Леонтьєва, Л. Матвєєвої та інших вчених досліджено питання, спрямовані на розкриття закономірностей взаємозв'язку різних психічних процесів, що відбуваються у свідомості й підсвідомості людини під час розгляду ілюстрацій.

З-поміж педагогічних розвідок важливе значення для нашого дослідження становлять публікації А. Васильєва, А. Деріновської, Л. Занкова, А. Ланга, Е. Мінгазова, які зазначали вагомість впливу та значення ілюстрацій для когнітивного розвитку, естетичного й патріотичного виховання молодого покоління.

Незважаючи на чималий інтерес багатьох відомих вчених до творчості Б. Грінченка, варто відмітити лише фрагментарний розгляд зазначеної теми у наукових публікаціях дослідників. Відтак, у статті, ми робимо спробу дослідити літературну спадщину Бориса Грінченка в контексті мистецтвознавчого аналізу ілюстрацій до його творів і систематизувати розрізнені дані щодо художників-ілюстраторів його творчості.

Послідовне вирішення зазначених завдань дасть змогу систематизувати матеріал окремих публікацій з дослідження ілюстрацій до прози й поезії Бориса Грінченка, глибше зрозуміти й відчути значущість літературної спадщини нашого видатного співвітчизника, досягнути гуманістичну спрямованість його творів.

Невід'ємною частиною мистецтва створення книги та важливим художнім елементом її оформлення є ілюстрація. Термін «ілюстрація» походить від латинської *illustratio*, що у перекладі означає висвітлення, живий опис, наочне зображення. Ілюстрація є різновидом графічного мистецтва, зокрема книжкової графіки, що ставить своїм завданням образне доповнення і наочне пояснення змісту книги, літературного твору (А. В'юник, А. Пасічний) [11, С. 60; 312; 411]. Терміном «ілюстрація» позначають твори, призначені для безпосереднього їх сприйняття в єдності з певним текстом та інтерпретації його змісту. Види ілюстрацій розподіляють

залежно від їх розміру та положення у книзі: палітурка, фронтиспис, заставка, полосна ілюстрація (в полосу набору у верстці), напівполосна, розворотна (на двох сторінках), оборочна (невеликий малюнок, оточений текстом), малюнки на полях [6;7].

При створенні ілюстрацій художник точно дотримується характеристик персонажів, які дає письменник при визначенні їхніх характерів (риси зовнішності, манеру триматися, ставлення до інших персонажів, тощо), доповнює їх деталями, про які автор не договорує чи не описує докладно (зображення інтер'єрів, мізансцен, елементів оточення та ін.). Обмірковуючи кожну лінію, штрих чи колір, художник об'єднує всі елементи в єдиний цілісний ансамбль. Завдяки цьому образи літературних героїв, описані письменником, поглиблюються, стають конкретнішими, зримими, яскравими. Побуває думка, що ілюстратор книги, це її самий перший, уважний читач, оскільки книга народжується в органічному взаємозв'язку творчої співпраці автора і художника. Це завдання визначає специфіку мистецтва книжкової ілюстрації, яка тісно «зрослася» із загальним книжковим оформленням і полягає у прив'язці до формату книги, характеру шрифтового набору у поєднанні з орнаментальним декором, заставками, кінцівками, відповідно до єдиного стилістичного рішення видання.

Як правило, для ілюстрації обираються епізоди, що найповніше розкривають зміст тексту або окремих фрагментів літературного твору. У словнику української мови Бориса Грінченка термін «ілюструвати» тлумачиться як створювати до тексту малюнки, що супроводжують виклад, наочно пояснюють та розкривають текст, підтверджують що-небудь за допомогою малюнків чи інших прикладів [9]. На відміну від сьогодення, коли виданням книги (журналу чи будь-якого друкованого твору) займається злагоджений колектив фахівців, до другої половини ХХ ст. провідну роль у розробці дизайну книги відігравав художник. Враховуючи специфіку видання (науково-популярне, художнє, дитяче, навчальне тощо), він комплексно вирішував усі завдання, пов'язані з його архітектонікою та оздобленням: обирав формат книги і спосіб виділення окремих її блоків, визначав гарнітуру шрифту й визначав необхідність створення й місце зображень, дбаючи про художню якість кожного розвороту і гармонійне поєднання усіх елементів художнього оформлення книги з текстом задля органічного втілення задуму письменника у графічному вираженні. Отже, художник відповідав за неповторність графічно-стильового оформлення книги в цілому, створення цілісного й гармонійного образу книги як «єдиного монолітного організму» [3].

Саме здатність перетворити книгу зі звичайного виробу поліграфічної промисловості у твір мистецтва, з притаманною йому чарівністю та оригінальністю, визначають професійні якості художника.

Здійснюючи пошук ілюстраторів, які взялись за пензель, прочитавши твори Бориса Грінченка, ми виокремили хронографічні межі нашого дослідження - це період з 1897 року і до сьогодні. Цей період можна охарактеризувати як час пошуку візуальної єдності усіх елементів оформлення книги, час становлення самобутнього

українського стилю друкованих видань, основу якого становлять українські стародруки і кращі зразки народного мистецтва.

Одним із перших українських графіків, який звернув увагу на ілюстрацію та художнє оздоблення книги, впровадив елементи національного орнаменту був художник М. Самокиш. Саме таке оформлення з'явилося у перших виданнях Бориса Грінченка [3, 141].

Твори Бориса Грінченка ілюстрували відомі митці, майстри книжкової графіки, художники-ілюстратори: В. Боковня, О. Губарєв, Г. Дін, М. Дмитренко, В. Євдокименко, В. Єрмоленко, Г. Журновська, В. Зельдіс, Г. Коваленко, І. Крашевський, В. Кричевський, Б. Крюков, П. Лапін, Н. Мудрик-Мриц, Ю. Михайлів, К. Музика, Б. Назаренко, М. Пшінка, О. Сластіон, Н. Соболев, С. Соколов, М. Стороженко, О. Федько, І. Філонов, К. Щепкіна та ін. Їх вибіркові ілюстрації представлено у додатку 1.

Ще за життя Бориса Грінченка, художник з Чернігівщини *Іван Крашевський*, про якого на жаль збереглося мало відомостей (відомо лише, що він був близьким другом Іллі Рєпіна), разом із *Григорієм Коваленком* проілюстрував обкладинку до книги «Думи кобзарські» (1897).

Відомий графік, етнограф, мистецтвознавець, педагог, громадський діяч *Опанас Сластіон* (1855–1933) проілюстрував читанку «*Вінок*», видану в Києві 1911 року, у яку ввійшло чимало творів Б. Грінченка. В художньому рішенні кожної ілюстрації яскраво виявляються українські народні мотиви: в одязі персонажів, елементах пейзажу, деталях побуту, тощо. Усе це надає виданню соковитого національного колориту. Після закінчення Петербурзької Академії Мистецтв художник жив у Києві, на Волині та Чернігівщині. Серед найзначніших здобутків художника варто назвати серію ілюстрацій до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» (1883–1885), літографії до альбому «Старовина українська і запорізька» (1890-ті рр.), серію портретів українських кобзарів (1875–1928). У якості архітектора О. Сластіон спроектував низку сільських, громадських та курортних будівель, серед яких набули широкого втілення земські школи з яскраво вираженими національними рисами, заснував Миргородський краєзнавчий музей, організував селянську капелу бандуристів імені Т. Шевченка.

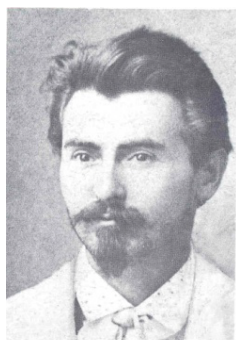

Долучився до ілюстрування творів Бориса Грінченка, зокрема казки у віршах «*Два морози*» (Київ: Друкарня В. П. Бондаренка та П. Ф. Гніздовського, 1914 р.) художник-символіст, поет, пам'яткоохоронець та мистецтвознавець, видатний діяч української культури *Юхим Михайлів* (1885–1935). В оформленні казки слід відмітити гармонійну єдність шрифтових та орнаментальних елементів оздоблення, композиційну урівноваженість та пластичність образів. Дрібний щільний штрих надає ілюстраціям певної витонченості й виразності.

Юхимом Михайлівим було підготовлено студії «Гончарна кераміка на Україні», «Ткачування на Україні». Перу митця належать спомини про Г. Нарбута і монографії про О. Мурашка, М. Жука та Л. Позена.

1918 року видавництвом «Поступ» було видано книгу Бориса Грінченка «**Розум та почування у живої тварі**» з художнім оформленням *В. Зельдіса*, яку було відтворено **1994** року у Києві у видавництві «Богдана». В оформленні збірки художник точно враховує вікові особливості дитячої читацької аудиторії: вибір композиційного рішення дає змогу не лише уважно розглянути головних героїв оповідань, але й зосередити увагу на особливостях поведінки, психологічних характеристиках персонажів.

Досить часто ілюстрації до книжок створюються у співдружності письменника і художника. У творчості Бориса Грінченка дещо навпаки, художники створювали до його творів ілюстрації під впливом змісту самих творів, або, як Василь Кричевський, – під впливом свого першого вчителя, Бориса Грінченка, який у 1884–1885 рр. працював у школі села Нижня Сироватка (нині Сумської області). Саме від Бориса Грінченка майбутній відомий митець Василь Кричевський, вперше почув Кобзареве слово, яке зоріло для нього протягом десятиліть творчого життя. Шевченкіана оформлена Василем Кричевським до сьогодні вражає мистецькими обширами й новаторством.

Василь Кричевський (1873–1952) – український архітектор, художник, графік, заслужений діяч мистецтв, професор, член правління Спілки архітекторів України, доктор мистецтвознавчих наук (1939), заслужений діяч мистецтв (1940). Оформив обкладинку до книги Бориса Грінченка «**Соняшний промінь**», яка вийшла у Києві **1919** р. у видавництві «Всеукраїнський кооперативний видавничий союз», і обкладинку до видання «**Твори**» (**1931** р.) у видавництві «Рух». Оформлення книг спирається на кращі традиції українського декоративного мистецтва, вирізняється яскравою індивідуальною манерою Кричевського-графіка, вірністю митця народним художнім принципам.

Український художник, ілюстратор дитячих книг («Колобок», «Сірко», «Вовк, Собака і Кіт» та ін.) *Петро Ланін* (1887–1937) проілюстрував оповідання Бориса Грінченка «**Хата**» і «**Підпал**» (видавництво «Рух», **1927** р.). В композиційно продуманих та детально пророблених за допомогою різних прийомів штрихування ілюстраціях художник приділяє значну увагу сюжету, зображенню інтер'єрів та одягу героїв. Гострий, іноді ледь гротескний рисунок, виразно передає психологічний стан та емоції персонажів.

У **1930** році для видавництва «Культура» художник *Г. Дін* розробив обкладинку, фронтиспис та шість сторінкових ілюстрацій до оповідання Бориса Грінченка «**Хлопець, що боровся з морем**».

Пластична мова, до якої вдався художник при створенні ілюстрацій, близька до експресіонізму. Маси неба, моря, дамби, біля якої відбуваються події оповідання, динамічно взаємодіють з образами потопуючих домівок, поодиноких дерев та інших

деталізуючих елементів зображення. Спрощені до знаковості образи навколишнього світу, контраст чорних та білих плям створюють щільний простір, у якому переважають стихія, енергія, рух – тим самим допомагають відтворити складний художній образ, у якому художник майстерно демонструє розбурхане море, що покидає свої береги, затоплює луки, руйнує селища.

У тому ж році художник *Н. Соболев* проілюстрував оповідання Бориса Грінченка «Сестриця Галя» («Книгоспілка», 1930 р.). У 1958 році Київським видавництвом «Дитвидав» було видано оповідання Б. Грінченка «Без хліба» з ілюстраціями *О. Губарєва*.

До ілюстрування оповідання Б. Грінченка «Ксеня» в різні роки залучалися такі художники як *І. Філонов* (видавництво «Дитвидав», 1962 р.) і видатний художник-живописець, графік, історик мистецтв українського походження *М. Дмитренко* – один з найулюбленіших учнів Федора Кричевського.

Михайло Дмитренко (1908–1997 р.) – видатний український майстер станкового і монументального малярства (переважно у галузі сакрального мистецтва). У головній каплиці міста Люрд (Франція) у вівтарі України прихожан зустрічає запрестольна ікона «Богородиця з дитям» роботи М. Дмитренка. У музеї Інституту св. Климентія в Римі перебуває велична ікона пензля М. Дмитренка «Свята Ольга, княгиня Руси-України». Захоплений творами Б. Грінченка, М. Дмитренко проілюстрував уривок з оповідання Бориса Грінченка «Ксеня» – (Малі заблуди), надрукований в журналі «Веселка» у Торонто в 1960 році.

Ілюстрації, створені Михайлом Дмитренко до оповідання просякнуті ідеалами духовності й гуманізму. Образи головних персонажів оповідання – Ксенії і Василя вражають своєю ліричністю. Затишок і спокій панує на ілюстрації. Насолоджуючись кожною хвилиною, що проведена разом, Ксеня і Василь ніби зливаються з природою і ніщо поки не вказує на драматизм наступних подій.

1962 року оповідання «Ксеня» було проілюстровано українським художником-графіком *Іваном Філоновим* (1917–1983). Ілюстрації, виконані в реалістичній манері, переконливо відтворюють найяскравіші епізоди книги. Художник точно дотримується характеристик персонажів, даних письменником, завдяки чому образи героїв оповідання постають перед читачем яскравими й правдивими, що допомагає читачеві глибше сприйняти ідейний зміст твору.

Працюючи у галузі станкової та книжкової графіки, І. Філонов є автором ілюстрацій до творів М. Коцюбинського (1948), П. Мирного (1954, 1956), С. Васильченка (1961) та інших українських письменників, виконав серію офортів до творів Т. Шевченка (1961–1964). Окрім цього, Іван Філонов є автором численних екслібрисів.

Російський художник-графік *Сергій Соколов* створював ілюстрації та оформляв обкладинки для багатьох московських видавництв: «Молода гвардія», «Правда», «Дитяча література» (Детгиз), «Діамант». Серед його робіт були малюнки до класичних творів – до повісті Івана Тургенєва «Степовий король Лір», творів науково-фантастичного жанру, зокрема роману Віктора Суханова «Аватар», збірки

оповідань Олександра Тесленка «Випробування добром». 1961 р. С. Соколов проілюстрував романи Б. Грінченка «Серед темної ночі» і «Під тихими вербами», які були перекладені російською мовою і надруковані «Государственным издательством художественной литературы» (Москва).

Обкладинка видання з першого погляду звертає до себе увагу читача. Безвихідь і драматизм подій, про які розповідає автор, відчуються вже в оформленні палітурки, на якій у понурій самотній фігурі селянина, його виснаженому обличчі впізнаємо увиразнено-предметний образ обездоленої, пригніченої України. Комплекс застосованих художником засобів: статичність композиції, умовність та площинність фігури селянина, «вписаної» в уявний трикутник, що тяжіє до землі, відсутність деталізації й навіть сіре тло палітурки – усе посилює відчуття напруги, переконливо відтворює жахливість подій.

Микола Стороженко (1928–2015 р.) – народний художник України, живописець, графік, дійсний член Національної академії мистецтв України, професор Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка.

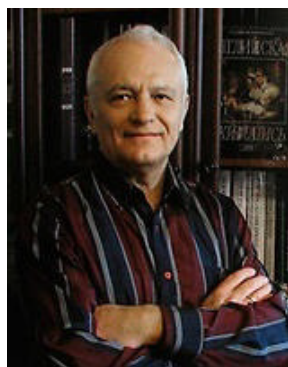
М. Стороженко був одним із перших серед тих, хто втілював у художніх творах образи видатних діячів науки і культури України, про творчість і діяльність яких замовчували за часів Радянського Союзу: Максима Березовського, Петра Могили, Феофана Прокоповича, Григорія Сковороди та інших. Працюючи у галузі станкового і монументально-декоративного живопису і книжкової графіки, ілюстрував оповідання Є. Гуцала «Олень Август» (1965), драматичну поему Лесі Українки «У катакомбах» (1970), повість М. Стельмаха «Гуси-лебеді» (1971), «Фата моргана» М. Коцюбинського (1977), «Болгарські народні казки» (1979), «Українські народні казки» (1981–1985).

У 1969 р. художник проілюстрував оповідання Б. Грінченка «Дзвоник» – одне з найдраматичніших оповідань письменника. Глибоке усвідомлення внутрішнього стану семирічної сільської дівчинки-сироти допомогли художнику переконливо відтворити образ самотньої крихітки-билинки, яка, позбавлена батьківської ласки й турботи, опинилась у сирітському притулку великого міста. Дзвоник, за яким відбувається тепер усе в її житті – символ неволі й покірності, позбавлення можливості мати власну думку, самостійно приймати рішення.

Ніна Мудрик-Мриц (1927–1996) – українська поетеса, видавець, художниця в галузі книжкової графіки. Є авторкою більш ніж чотирнадцяти книжок для дітей та молоді, серед яких найвідомішими є книги поезії «По ягідки», «Намистечко», «Соняшні казки» та прози «Веселковий рушник», «Легенди» та ін. Н. Мудрик-Мриц працювала в дитячих журналах «Готуйсь» і «Веселка». Була членом об'єднання літераторів «Козуб».

У 1977 році художниця проілюструвала твір Бориса Грінченка «Олеся», який був виданий в Торонто, Вінніпег Об'єднанням працівників літератури для дітей і молоді. Для цього видання художниця розробила палітурку, чотири полосних

ілюстрації та віньєтку, що слугує заставкою на початку оповідання. Дотримуючись стилю графічного оформлення видань початку ХХ століття, Н. Мудрик-Мриц приділила значну увагу створенню образів головних героїв оповідання, які у її виконанні значно стилізовані і мають деякий відтінок гіперболізації.

Художник, ілюстратор книг, генеральний директор видавництва «Аврора» **Віктор Боковня** народився 9 квітня 1946 р. в Україні. Майстер російської карикатури, він багато років співпрацював з журналом «Крокодил», став відомим ілюстратором дитячих книг: «Телефон» К. Чуковського, «Крокодил Гена і Чебурашка», Е. Успенського, «Пригоди капітана Врунгеля» А. Некрасова. Окрім вищезазначених творів, В. Боковня проілюстрував збірку **«Веселі пригоди, оповідання, казки»** у якій є твори Бориса Грінченка (Київ: Веселка, 1985 р.)

До творчості Бориса Грінченка звертався і відомий художник у галузі книжкової графіки **Василь Євдокіменко** (1925–2005), який у 1950–1993 роках плідно працював у київських видавництвах «Молодь», «Веселка», «Дніпро», «Радянська школа» та московському видавництві «Детгиз» («Дитяча література»).

Василь Євдокіменко – учасник багатьох художніх виставок, проілюстрував твори «Зачарована Десна» О. Довженка (1957), «Що б з мене було» А. Тесленка (1961), «Малим про великого Тараса» О. Іваненко (1963), «Чайка» (1965) і «Талан» (1970) С. Васильченка, «Деревій» (1971) і «Климко» (1981) Г. Тютюнника, «Кликали маму» П. Грабовського (1976), «Чіпка» П. Мирного (1979), «Ялинка» М. Коцюбинського (1984), «Казки народів СРСР» (1987), «Казки» М. Вовчка (1988). Творчість Бориса Грінченка не залишила байдужим митця, надихнула на ілюстрування книг **«Кавуни»** (1985 р.), **«Украла»** (1988 р.), **«Зернятка»** (1989 р.).

Для збірки творів Б. Грінченка **«Зернятка»** В. Євдокіменко оформив палітурку, фронтиспис з портретом письменника, титул, шмуцтитули, низку ілюстрацій.

На ілюстрації до оповідання **«Олеся»**, яке є складовою зазначеної збірки, художник підкреслює мужність і надзвичайну внутрішню силу тендітної дівчинки, яка ціною свого життя врятувала усе село. У цій ілюстрації В. Євдокіменку вдалося надзвичайно правдиво й переконливо передати драматизм події. Напружена, але впевнена постать Олесі, яка іде з гордо піднятою головою, сповнена величчю, що вказує на свідомо обраний дівчинкою шлях. Художник створює яскравий тоновий контраст між худорлявою фігуркою Олесі у світлій сорочці і темною, майже чорною велетенською постаттю вершника-загарбника. Прийом контрастів (величин і тону) додає гостре відчуття беззахисності маленької героїні. Усі образотворчі засоби, кожна деталь ілюстрації підпорядковані загальній ідеї твору, підкреслюють драматичне «звучання» сцени.

Збірки творів Бориса Грінченка **«Казки»** (1990) і **«Лесь, преславний гайдамака»** (1991) проілюстрували художники видавництва «Веселка» **Ганна**

Журновська і Костянтин Музика. Ретельно продумані й пишно прикрашені декором, ілюстрації доповнюють психологічну характеристику персонажів, тим самим яскраво передають самотні риси української культури та побуту, збагачуючи життєвий та художній досвід маленьких читачів.

У 1991 році художниця *Катерина Щепкіна* представила власне трактування літературних образів роману Б. Грінченка «*Під тихими вербами*», виданого київським видавництвом «Радянська школа». Пишно прикрашені декором ілюстрації К. Щепкіної створюють цілісний гармонійний образ, яскраво відтворюють характерні особливості українського побуту.

Багато років попрацював у дитячому видавництві «Веселка» народний художник України *Микола Пшінка*. Серед багатьох оформлених художником видань є збірка творів Б. Грінченка «*До тих, що зостануться*», видана у 1993 році. На палітурці книги М. Пшінка зобразив Бориса Грінченка в образі свого сучасника, готового повести за собою український народ до нових звершень і перемог.

Інтерес до творчості Бориса Грінченка у художників-ілюстраторів не згасає й сьогодні. Варто відзначити художнє оформлення збірки Бориса Грінченка «*Поезії, повісті, оповідання*» здійснене *Б. Назаренко* (К.: Наукова думка, 2002 р.); ілюстрації художниці *Оксани Федько* у книзі Мар'яни Ангелової «*Казковий світ Бориса Грінченка*», яка вийшла у Києві в 2013 році; ілюстрації до казки «*Снігуронька*» художниці *Влади Єрмоленко* (2014 р.) та інші.

Популяризація літературних творів Бориса Грінченка сприяє активному залученню студентської та учнівської молоді до вивчення його спадщини й відтворенні його ідей в ілюстраціях. Зокрема варто відзначити книгу «*Твори Бориса Грінченка з ілюстраціями юних художників*» (упоряд. Н. В. Павленко. – Верхньодніпровськ; Дніпровець) [10].

Висновки. Ілюстрації є не просто супроводом чи окрасою книги, вони ніби «беруть участь» у самому процесі читання, допомагають яскравіше розкрити сюжет, образи персонажів, висвітлити кульмінаційні моменти літературного твору, тим самим сприяють глибшому й емоційнішому сприйняттю змісту тексту читачем. Відтак, у складному процесі створення ілюстрацій вагоме значення мають культурний рівень, художній смак, життєвий досвід художника. Чим глибше та яскравіше його індивідуальність, тим більшої досконалості й переконливості набуває створений митцем графічний образ і тим більше роздумів та міркувань викликає книга.

Кожен художник-ілюстратор, спираючись на відтворену письменником дійсність, збагачує літературний матеріал власним життєвим досвідом, власними асоціаціями, особистим ставленням до літературного твору та його персонажів. Саме у виборі найважливішого, з точки зору ілюстратора, й визначається світогляд і творча індивідуальність художника. Це пояснює стилістичну різнохарактерність трактування творів Бориса Грінченка в ілюстраціях різних митців.

Список використаних джерел

1. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської [Електронний ресурс] / Борис Грінченко // Ізборник : [проект електрон. б-ки давньої укр. літ.]. – Текст. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/drag/drag2.htm> (дата звернення: 16.11.2018). – Назва з екрана.
2. Грінченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе / Грінченко Б. // Земский сб. Черниг. губернии. – 1895. – № 4/5. – С. 27–50
3. Кормакова Т. Літературна спадщина Бориса Грінченка у сучасній українській графіці / Т. Л. Кормакова // Борис Грінченко – відомий і невідомий : матеріали VII щорічних Грінченківських читань, 9 груд. 2014 р., м. Київ / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2015. – С. 134–149.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 1 / авт.-упоряд. Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – 608 с. – (Енциклопедія ерудита).
5. Матвійчук О. Ілюстратори книжкових видань Бориса Грінченка / О. Матвійчук, Г. Кузьменко // Борис Грінченко – відомий і невідомий : матеріали Всеукр. наук. конф. (IX щорічні Грінченківські читання), 9 груд. 2016 р., м. Київ / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2017. – С. 118–128.
6. Одінцева М. І. Борис Грінченко про журнал для дітей [Електронний ресурс] / Одінцева М. І. // Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. – Текст. дані. – Київ, [2007]. – Режим доступу <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2181> (дата звернення: 16.11.2018). – Назва з екрана.
7. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво : словник-довідник / А. М. Пасічний. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2003. – 216 с.
8. Погрібний А. Г. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості / А. Г. Погрібний. – Київ : Дніпро, 1988. – 268 с.
9. Словарь української мови [Електронний ресурс] / [упоряд. Борис Грінченко]. – Текст. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: <http://hrinchenko.com> (дата звернення: 16.11.2018). – Назва з екрана.
10. Твори Бориса Грінченка з ілюстраціями юних художників : твори / упоряд. Н. В. Павленко. – Верхньодніпровськ : Дніпровець, 2014. – 48 с.
11. Українська графіка XI – початку XX ст. : альбом / авт.-упоряд. А. О. В'юник. – Київ : Мистецтво, 1994. – 328 с.

H. V. Kuzmenko,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Department image of mystic of Decorative Art of Borys Hrinchenko Kyiv University,

O. E. Matviichuk,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Department of historical and public education of Institute of In-service training of Borys Hrinchenko Kyiv University

Creative writings of Borys Grinchenko through the illustration of famous artists

The article investigates and analyses the life and creative way of illustrators of Borys Grinchenko books. It is presented photos of famous artists who illustrated Borys Grinchenko works in different years. It is found out that Borys Grinchenko paid much attention to illustration of books and childrens magazines.

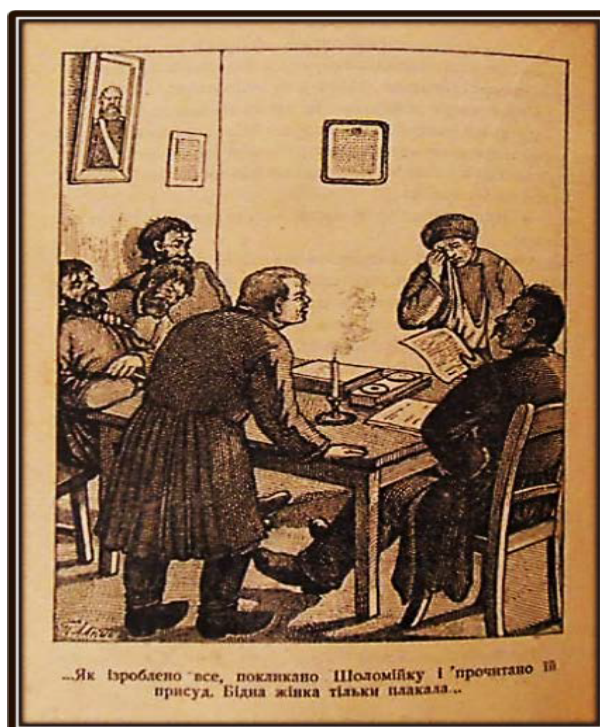
Key words: *illustrations, artists-illustrators, Borys Grinchenkos works*

Надійшла до редакції 22.10.2018 року

Ілюстрації до творів Бориса Грінченка

1. Художник В. Кричевський

...Як зроблено все, покликано Шоломійку і прочитано їй присуд. Відна жінка тільки плакала...

2. Художник П. Лапін «Підпал»

3. Художник Г. Дін

4. Художник І. Філонов

БОРИС
ГРІНЧЕНКО

Зернятка

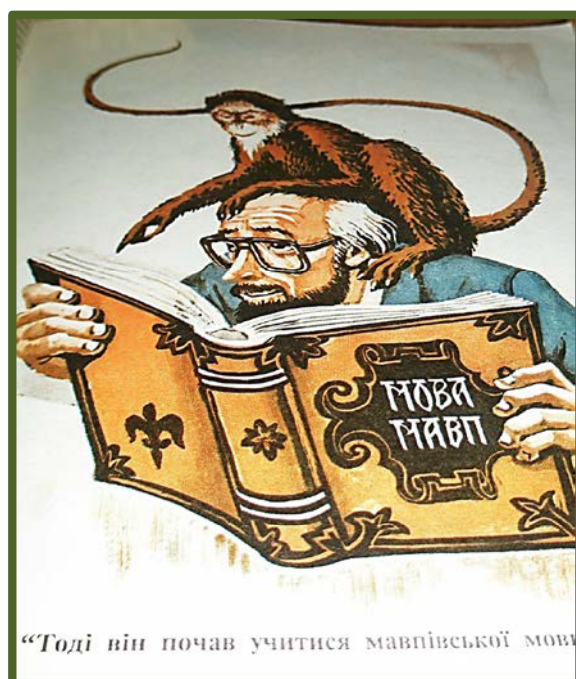

Оповідання

Поеми

5. Художник В. Євдокименко

6. Художник В. Зельдіс. Розум та почування у живій тварі

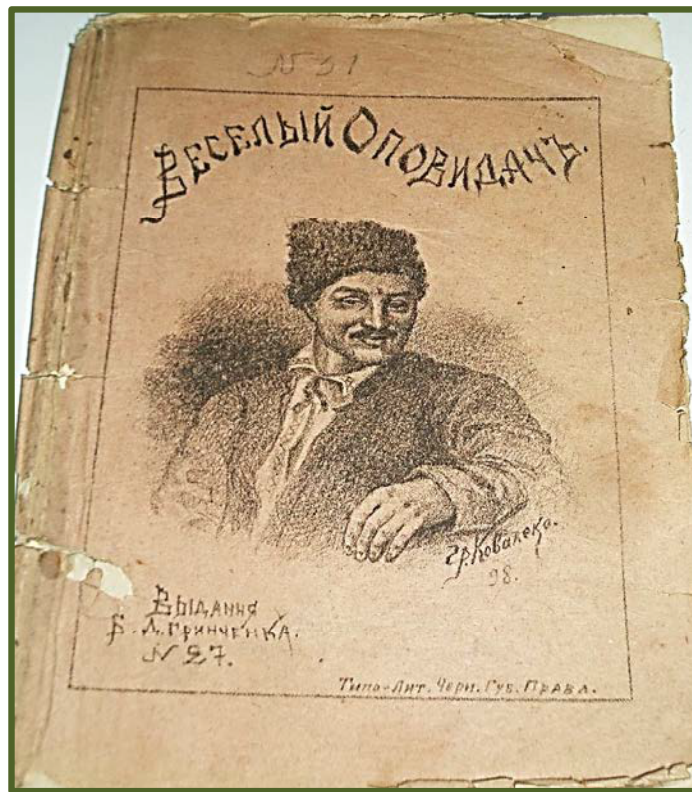
7. Художник К. Щепкіна. Під тихими вербами

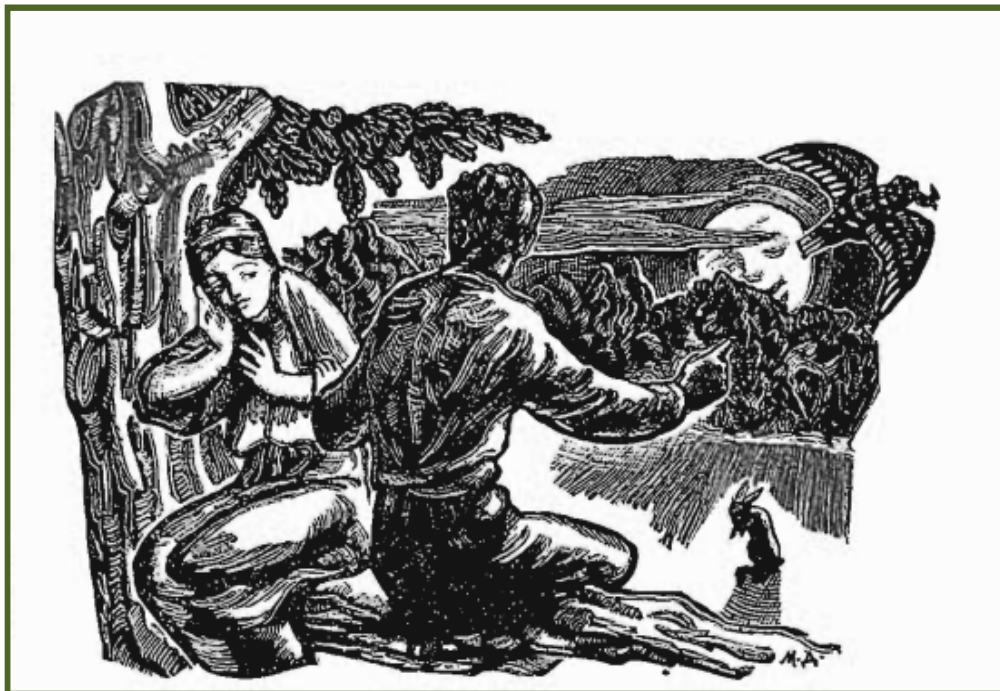
8. Художник С.Соколов

9. Художник О. Сластион. Вінок

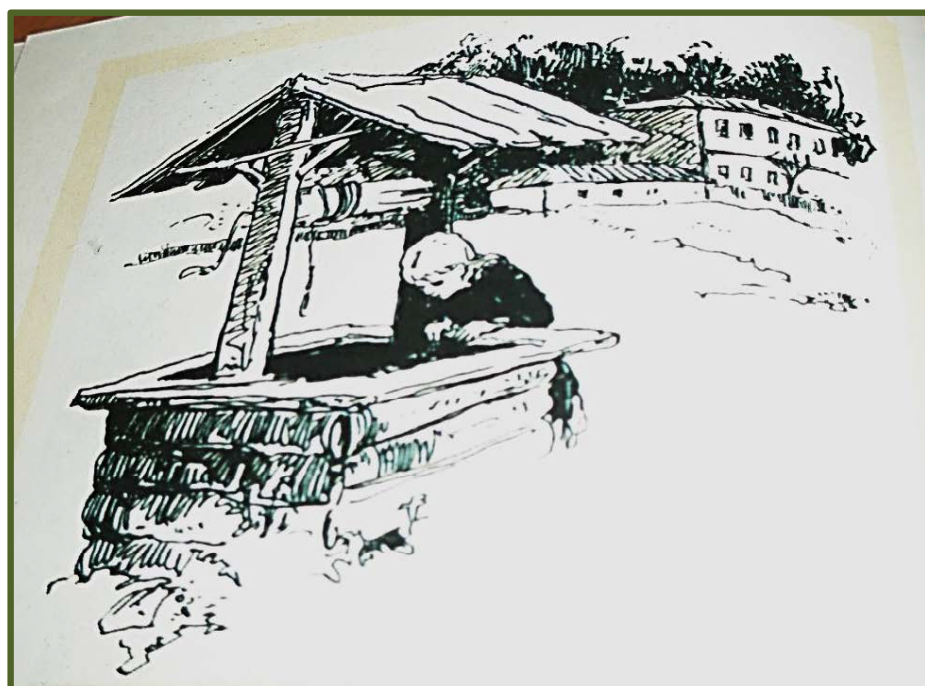
10. Художник Григорій Коваленко

11. Художник Михайло Дмитренко. Ксеня

12. Художник Микола Пшінка

13. Художник Микола Стороженко. Дзвоник

14. Художник Юхим Михайлів. Два морози

15. Художники Г. Журновська і К. Музика.
Казки. Лесь, преславний гайдамака

16. Художник Н. Мудрик-Мриц. Олесья